

BÖLGESEL KALKINMA SORUNSALI: TÜRKİYE'DE UYGULANAN BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARI

Haktan SEVİNÇ
Ağrı İbrahim Çeçen Ü.
İİBF, İktisat Bölümü
haktansevinc@hotmail.com

ÖZET

Bölgelerarası dengesizlik ve bölgelerarası kalkınmışlık farkı gelişmiş ve gelişmekte olan bütün ülkelerde karşılaşılabilen sosyo-ekonomik sorunlardandır. Ancak bölgelerarası dengesizlikler ve bölgelerarası kalkınmışlık farkı az gelişmiş ülkelerde daha kronik seviyelerdedir. Birçok ülke bölgelerarası dengesizliklerini gidermek, dengeli kalkınmayı sağlayabilmek ve yatırımları geri kalmış bölgelere yönlendirmek için teşvik ve özendirme gibi çeşitli araç ve mekanizmalara başvurmaktadır. Bu araçlarla ya devletin ya da özel sektörün belirlenen bölge veya bölgelere yatırım yapmaları sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin de temel sosyo-ekonomik sorunları arasında bölgesel dengesizlik ve bölgesel kalkınmışlık farklılıkları gelmekte ve bu sorunlar bazen de en üst seviyelerde olabilmektedir. Bu çalışmanın temel amacı genel olarak Türkiye'de bölgeler arasında var olan dengesizlikleri gidermek için uygulanan bölgesel kalkınma politikalarının etkinliğini değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel/Yerel Kalkınma, Bölgesel Kalkınma Politikaları, Türkiye'de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikaları.

PROBLEMATIC OF REGIONAL DEVELOPMENT: REGIONAL
DEVELOPMENT POLICIES APPLIED IN TURKEY

ABSTRACT

Interregional unbalance and the distinction of interregional development are socio-economic problems which might be

encountered in all developed and developing countries. But interregional unbalances and the distinction of interregional development are at less chronic levels in underdeveloped countries. In order to cope with interregional unbalances and to provide balanced development and to orient the investment through underdeveloped regions, several countries have applied for the various tools and mechanism such as incentive and encouragement. By means of these tools, it is tried to invest to determined region or regions by either private sector or the state. In this respect, among basic socio-economic problems of Turkey, regional unbalances and regional development distinction are available and these problems sometimes may be the uppermost level. The main purpose of this study is to determine the effectively of the policies applied on made for coping with the unbalances which are among the regions.

Key Words: Regional/Local Development, Regional Development Policies, Regional Development Policies Applied In Turkey.

GİRİŞ

Ekonomik büyüme ve kalkınma, tüm ülkelerin en belirgin temel amacıdır. Bu amaca ulaşmadaki temel ilke ise, ülkenin mevcut kaynak ve imkânlarını en rasyonel ve en verimli şekilde kullanmaktır. Bölgelerarası kalkınmışlık farklılığı kavramı, az gelişmiş bölgelerin gelişmiş bölgelere sosyal refah açısından yaklaştırılması, yani farklılıkların giderilmesi politikasını da doğal olarak beraberinde getirmiştir. Bu gelişmeler “bölge” ve “kalkınma” kavramlarının bir bütün olarak ele alınmasına yol açmış, planlama ve bölgesel kalkınma çabalarında alternatif politika arayışlarını gündeme getirmiştir (Arslan, 2005, s.276). Bu bağlamda bölgesel kalkınma politikalarının temel amacı, bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltarak genellikle büyük kentlere doğru aşırı bir şekilde göç veren kırsal alanlardaki asgari yaşam standartlarını geliştirmektir. Böylece bölgesel kalkınmayla, bölgelerin gerek ülke içinde gerekse de ülke dışında rekabet edilebilirliklerini artırmak suretiyle ulusal refahın ülke geneline dengeli bir şekilde yayılması amaçlanmaktadır.

Bölgelerarası dengesizlikler dünyanın hemen her ülkesinde görülmektedir. Ülkeler de, bölgelerarası dengesizliklerini gidermek, dengeli kalkınmayı sağlayabilmek ve yatırımların geri kalmış

bölgelere yönlendirilmesini sağlamak amacıyla çok çeşitli teşvik mekanizmalarına başvurmaktadır. Ancak, günümüzde kalkınmayı sağlamada başvurulan yöntemlere hâkim olan temel felsefede değişimler yaşanmıştır. Bu bağlamda bugün için kalkınma, merkezin tam anlamıyla güdümünde “siyasi erkin tanımladığı şekilde, bürokratlardan halka, yukarıdan aşağıya” doğru gerçekleşen süreçler olmaktan çıkmıştır. Yerel ve bölgesel potansiyelin ortaya çıkarılmasını ve bu potansiyele göre bir bölgesel kalkınma stratejisi geliştirilmesini hedefleyen “halktan başlayan, aşağıdan yukarıya” doğru bir biçim almıştır (Özer, 2008, s.396).

Türkiye tarihiyle, coğrafyasıyla ve zengin potansiyelleriyle gerçekten önemli bir ülkedir. Fakat bazı kalkınma iktisatçılarının belirledikleri ölçütler çerçevesinde “azgelişmiş” olarak nitelendirilirken, bazı ölçütler çerçevesinde ise “gelişmekte olan” bir ülke olarak değerlendirilmektedir. Ancak tarihsel olarak incelendiğinde de Türkiye’yi azgelişmiş olarak tanımlayabilecek konumda tutan azımsanamayacak sayıda “kronikleşmiş” sorunu bulunduğu söylenebilir. Bu sorunlar arasında yüksek enflasyon ve işsizlik oranları, düşük veya dengesiz kişi başına düşen bir gayri safi milli hâsıla, bölgeler arasındaki kalkınmışlık farklılıkları (özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri) ve sosyo-politik sorunlar gibi sorunlar başta gelmektedir. Aslında temel kalkınma kuramlarına göre de (N. Rosenstein Rodan’ın Büyük İtiş Teorisi, Nurkse ve W. Rostow’un teorileri vb.) Türkiye gibi zengin doğal kaynaklar, bol ve yoğun işgücü varlığı ve zengin bir potansiyele sahip bir ülkenin bu geçmiş zamanda kronikleşmiş olan sorunlarını çözememiş olması, bu kuramlara ters bir durumdur. Türkiye ekonomisi, yapısal dönüşüm ve uluslararası piyasalara entegre olma bakımından büyük ilerlemeler kaydetmiş olmasına rağmen, bölgelerarası gelişmişlik farklılıkları halen devam etmektedir. Türkiye’de uzun dönem ekonomik büyüme performansı, bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının giderilmesinde beklenen olumlu etkiyi yaratamamıştır. Türkiye’de gelirin yanı sıra nüfus yapısı, fiziki ve sosyal altyapı, girişimcilik, insan kaynakları, eğitim düzeyi, sağlık hizmetlerine erişim, çevre kalitesi, istihdam, kadının rolü gibi konularda bölgeler arasında dengesizlikler mevcuttur (Cingi, 2006, s.9; DPT, 2003b, s.126). Süreç içerisinde, bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının giderilmesi amacıyla yönelik bazı politikalar oluşturulup, birtakım araçlar kullanılsa da istenilen hedeflere ulaşılamamış, bölgelerarası dengesizlikler varlığını sürdürmüştür

Bu bağlamda bu çalışmanın amacı, Türkiye’de var olan bölgesel gelişmişlik farklılıklarını gidermek için uygulanmış olan bölgesel kalkınma politikalarının etkinliklerini değerlendirmektir. Çalışma uygulama imkânı bulmuş olan bölgesel kalkınma politikalarının hangi amaçlarla oluşturulduğu ve bu amaçlara ulaşıp ulaşılmadığının değerlendirilmesi açısından önemlidir. Bu amaçla çalışma dört bölüm olarak tasarlanmıştır. Birinci bölüm çalışmanın girişi yani takdim bölümüdür. İkinci bölüm bölge ve bölgesel kalkınma politikalarının genel bir değerlendirmesinin verildiği bölümdür. Üçüncü bölüm Türkiye’deki bölgesel kalkınma sürecinin ve bölgesel kalkınma politikalarının ana hatlarıyla verildiği bölümdür. Dördüncü ve son bölüm ise çalışmanın genel bir değerlendirmesinin ve sonucunun verildiği sonuç bölümüdür.

1.BÖLGE VE KALKINMA KAVRAMLARI

Etimolojik kökleri Latince “regio: çevre-alan” anlamına gelen bölge; çok boyutlu, çok anlamlı ve sınırları oldukça güç çizilebilen bir kavramdır ve dünyada olduğu gibi ülkemizde de tam olarak açıklığa kavuşmuş bir kavram değildir (İldırar, 2004, s.8). Bölge kavramı üzerine birçok tanımlama yapılmaktadır. Kavram tartışması farklı amaçlara göre farklı bölge kıstaslarının kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Günümüzde bölgesel çalışmalarda genellikle fiziksel unsurlar, doğal kaynaklar, nüfus ve insan kaynakları, ekoloji ve çevre, iktisadi kalkınma, şehircilik çalışmaları ve planlama, bölgenin edebiyat, tarih ve sosyo-kültürel unsurlarını esas alan usul ve teknikler kullanılmaktadır.

Bu bağlamda bölge kavramı, coğrafik mekanı belirli parçalara ayırmanın ötesinde özellikleri olan bir kavramdır. Bölge teriminin, mekanı belirli parçalara ayırmayı ifade eden diğer terimlerden olan farkını incelemek kavrama açıklık getirecek ya da kavramın daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Örneğin saha (area), zon, mekan (space) kavramlarının, bölge (region) kavramından önemli farkları vardır. Saha kavramı herhangi bir alanda verilen bir sınırlamadır. Kavramın bundan başka herhangi bir içeriği yoktur. Zon kavramı ise bir özelliğe göre bu özelliğe sahip olanlar ve olmayanlar diye bütün mekanı ikiye bölmeyi ifade etmektedir. Bölge kavramını mekan kavramından ayıran husus, mekanda belirlenmiş bir sınır kavramı ve devamlılık kavramının olmayışıdır. Mekan içinde bu mekana ait olmayan boşluklar olabilir (Tekeli, 2008, s.173).

Bölge kavramını diğerlerinden ayıran özellikler şöyle sıralanabilir (Tekeli, 2008, s.174).

- Bölge kavramında bir devamlılık fikri vardır.
- Bölge kavramında bir ayırım fikri vardır.
- Bölge kavramında bir benzerlik ve bütünlük fikri vardır.
- Bölge kavramı bir genelleştirmeyi içinde bulundurur.

Özellikle son yıllarda yaşanan küreselleşme ve bölgeselleşme (bölgesel birliklerin oluşumu) hareketleri, Post-Fordist üretime geçiş, Postmodernizm, bilginin yükselen değeri, ekonomik, sosyal, teknolojik ve politik alandaki değişimler geleneksel bölge kavramını da tartışılır hale getirmiştir. Geleneksel anlayışa göre bölge, “yan yana gelmiş yerel birimlerin mekânsal bütünlüğü ile oluşan, ulus devlet dışına kapalı, ulus devletin denetiminde, sınırları çizilmiş bir birim”dir. Küresel anlayışa göre bölge ise, “ilişki ağı ile belirlenen, mekânsal süreklilik koşulu olmayan yerellerin oluşturduğu, uluslararası ilişkilere doğrudan açılan, sınırları değişken bir birim”dir. Özet olarak planlama amaçlı bölge; kentten daha geniş, ülkeden daha küçük, yönetsel sınırları ulus yönetsel birim sınırlarıyla çakışan, ama etkileşim açısından o sınırları aşabilen, yerinden yönetilebilen, demokratik, katılımcı bir yönetime ve bütçeye sahip bir yönetim birimi olarak tanımlanabilir (Armstrong ve Taylor, 2000, s.1-2; DPT, 2000, s.7-8).

Bu tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere bölge kavramı yapılan analizlere göre farklılık göstermekte ve bu kavrama farklı yorumlamalar getirilerek bölge kavramında farklı tanımlamalara ulaşılabilmektedir. Bu açıdan bir bölge ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan homojen bir mekan parçası olarak görülebileceği gibi, işlevsel açıdan bütünlük gösteren birimler de bölge olarak adlandırılabilir.

Kalkınma kavramı ise son yarım yüzyılın en çok kullanılan kavramlarından biridir. “Uygarlaşma”, “modernleşme” anlamlarını da barındıran kalkınma, Türkçede çoğu kez; ilerleme (terakki), modernleşme, çağdaşlaşmanın eş anlamlısı olarak kullanılmaktadır. Kalkınma kavramı yerine bazen de “gelişme” kavramı kullanılmaktadır. Latin kökenli Batı dillerindeki “development-underdevelopment” ikileminin yerini Türkçede kalkınma-azgelişmişlik veya gelişmişlik-azgelişmişlik kavramları almıştır (Başkaya, 2000, s.16-23; Siggel, 2005, s.1). Bugün de kavramın içeriği tam olarak açık ve anlaşılır olmamakla birlikte

genel olarak teorilerde olduğu gibi günlük konuşmalarda da bazen sanayileşmenin, bazen büyümenin bazen de modernleşmenin yerine kullanılmaktadır (Yavilioğlu, 2002, s.59). Ayrıca kalkınma; bir ülkede belirli dönemler arasında ekonomide meydana gelen gelişme ve büyüme, toplumun yaşam standartlarında, üretilen ürünlerin kalitesinde veya üretim sisteminde iyileşmelerin yaşandığı ekonomik ortamı da ifade etmektedir. Bu bağlamda yukarıdaki tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere kalkınma kavramı, bir ülkede meydana gelen niteliksel ve niceliksel yöndeki tüm olumlu gelişmelerin bir arada bulunmasını ifade eder. Niteliksel olarak gelir dağılımı, demografik yapı, sosyal refah gibi durumlar esas alınırken, niceliksel olarak ülkenin gayri safi milli hâsılasının büyüklüğü esas alınır.

2. BÖLGESEL KALKINMA VE BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARI

Soğuk Savaş döneminin son bulması ve özellikle küreselleşme süreci ile birlikte kabuk değiştiren günümüz dünyasının temel sorunlardan biri, gerek ülkeler arası gerekse aynı ülke içerisindeki farklı bölgelerde var olan özellikle gelişmekte olan ülkelerin yüz yüze kaldığı bölgesel gelişmişlik farklılıklarıdır. Gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkenin aynı sorunla karşı karşıya olduğu ve bu sorunu çözüme kavuşturma politikalarının çeşitlilik gösterdiği kuşkusuz bilinmektedir (Hill, 1998, s.19, Yücel ve Ata, 2006, s.506). Bu bağlamda genel olarak bölgesel kalkınma kavramı, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra iktisat literatürüne girmiş, iktisadi ve sosyal kalkınma sorunu mekansal bir boyut kazanmıştır. Bu dönemde; Perroux (1950), Hirschman (1958), Rostow (1960) ve Mrydal (1971) gibi araştırmacıların bölgesel kalkınma ve dengesiz gelişme konusunda analizler yaptıkları görülmektedir (İldırar, 2004, s.16). Bölgesel kalkınma anlayışının temelini, bölgelerarası gelişmişlik düzeyi ve bölgelerarası gelir farklılıklarını en aza indirmeye amacı oluşturmaktadır. Böylece bölge bazında sağlanan ve bölgelerin kalkınmasıyla beraber ulusal düzeyde gerçekleştirilen kalkınma çabalarının daha rasyonel ve kesin sonuçlara ulaşmasında yardımcı olur.

Bölgesel kalkınma; ülke bütününde yer alan bölgelerin, çevre bölgeler ve dünya ile karşılıklı etkileşimi ile oluşan bölge vizyonunu dikkate alan, katılımcılık ve sürdürülebilirliği temel ilke edinen ve insan kaynaklarının geliştirilmesi yoluyla bölge refahının yükseltilmesini amaçlayan çalışmalar bütünüdür (DPT, 2003b, s.250). Bölgesel kalkınma, ekonomik kalkınmanın hem bir ürünü

hem de bir süreci olarak değerlendirilmektedir. Ekonomik kalkınmanın ürünü olarak değerlendirilen bölgesel kalkınma, bölgedeki iş olanaklarının, refah düzeyinin, yatırım hacminin, yaşam standartlarının ve çalışma koşullarının iyileştirilmesini ifade etmektedir. Bir süreç olarak ise endüstrinin desteklenmesi, altyapının iyileştirilmesi ve emek piyasalarının geliştirilmesi olarak algılanmaktadır (Stimson vd., 2006, s.4). Ayrıca sanayileşmenin belli bölgelerde toplanması sonucu ortaya çıkan eşitsizliği ortadan kaldırmak amacıyla geri kalmış bölgelerin sanayileştirilerek gelişmiş bölgeler düzeyine ulaşması ve ülke içinde adil bir refah dağılımının sağlanmasını da amaçlamaktadır. Aynı şekilde hedeflenen yörelerde ve sektörlerde yatırım düzeyinin yükseltilerek bu yörelerde ekonomik kalkınmanın sağlanmasını da öngörmektedir (Arslan, 2005, s.291; Kaya, 2009, s.24).

Temel amacı bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik farklılıkları minimize etmek olan bölgesel kalkınma politikası geleneksel ve modern anlamda iki kısımda değerlendirilebilir. Birincisi, temel ulusal aktörler olarak görülen büyük işletmelere yönelik büyük yatırımlar üzerinde dururken, ikincisi bölgenin kalkınma potansiyeli olarak düşünülen Küçük ve Orta Ölçekli İşletme (KOBİ)’ler ağına beşeri sermaye ve yatırımların aktarılmasına dayanır ve yenilikler yoluyla bir üretim artışı yaratmaya çalışır (Çetin ve Kara, 2008, s.50).

Günümüz bölgesel kalkınma politikası ülkelerin tarihsel süreçleri, ekonomik koşulları ve farklı politik yaklaşımları nedeniyle ülkeden ülkeye farklılık göstermekle beraber, ülke uygulamalarında bazı ortak özelliklerin olduğu da görülmektedir. Bu ortak özelliklerin başlıcaları şunlardır (Kara, 2008, s.54-56):

- Sadece ülke içerisinde birtakım dezavantajları nedeniyle geri kalmış bölgeleri değil tüm bölgeleri hedefleyen bir yaklaşıma önem verilmesi,
- En temel önceliğin büyümenin bölgeler arasında yeniden dağıtımını yerine, her bölgenin kendi imkân ve kaynaklarını en iyi şekilde kullanarak potansiyelinin ve ulusal kalkınmaya katkısının en üst seviyeye ulaştırılması temelinde rekabet edebilirliğin artırılmasına verilmesi,
- Kurumsal altyapıyı, bölgelerdeki aktörler arası ağları, bölgelerin iş ortamını ve becerilerini geliştirmek üzere beşeri sermaye, fiziki olmayan üretim faktörleri ve

davranış biçimlerinin geliştirilmesine daha fazla vurgu yapan yaklaşıma yönelmesi,

- Bölgesel rekabet edilebilirlikte üstünlüklerinin belirlenmesi, geliştirilmesi ve sürdürülebilir kılınmasına odaklanması,
- Yenilikçilik ve girişimciliğin bölgelerin potansiyellerinin açığa çıkarılmasında temel araçlar olarak görülmesi,
- Tek tek firmalar gibi bireysel aktörlerin ihtiyaçlarının giderilmesi yerine, firmalar arası işbirliği, teknoloji transferi ve bilgi akımının sağlanması amacıyla kurumlar arası ilişkilerin ve etkileşimin artırmasının hedeflenmesi,
- Fiziksel ve ekonomik altyapı, iş geliştirme, araştırma ve teknoloji geliştirme, insan kaynakları, turizm ve çevre gibi birçok sektörü içeren müdahale alanı bulunması ancak stratejik öncelikler ve tematik-mekânsal tutarlılığa daha çok önem verilmesi ve
- Politika uygulamalarında işbirliğine ve müzakerelere dayanan, ekonomik kalkınma konusunda bölgelere daha fazla görev ve yetki veren, bölgesel koordinasyon birimlerinin önderliğinde; yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri ve iş dünyasının (özellikle KOBİ'lerin) katılımını sağlayan, merkezi yönetimin yatırım ortamının iyileştirilmesi ve temel altyapının sağlanmasında önderlik yapan bir yaklaşımı benimser.

Ayrıca özellikle gelişmiş ülkelerde yaşanan ekonomik, teknolojik değişme ve gelişmelerle birlikte, bilgi teknolojisindeki gelişme ve bilginin stratejik kaynak haline gelmesi, toplumda yerelliğin ve katılımçılık ilkesinin öne çıkması biçiminde gözlenen toplumsal değişmeler, bölgesel gelişme politikalarında önemli değişmelere yol açmıştır (Sarıca, 2001, s.154-155).

Bu çerçevede bölgesel planlama ve bölgesel gelişme sürecinde;

- Sektörel etkinliklerin karşılıklı bağımlılığının vurgulanması ve kapsamlı olması,
- Bölge için stratejik vizyonlar geliştirilmesi,
- Ulusal ölçekleri ve yerel talepleri yansıtmaması,
- Değişen koşullara uyum sağlayabilmesi,
- Bölge planı yapımı ve uygulanmasında yerel katılımın sağlanması,

- Düzenli olarak yeniden gözden geçirmeyi olanak tanıyacak mekanizmaların oluşturulması ilkeleri öne çıkmıştır.

3.TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMA SÜRECİ

Bölgesel kalkınma politikaları genel olarak ülkelerin ya az gelişmiş ya da gelişmemiş bölgelerine uygulandıkları gibi bazı özel bölgelere yönelik özel bölgesel kalkınma politikaları veya projeleri de hazırlanmaktadır. Bölgesel kalkınma projeleri; genel politikaların yanı sıra sadece hazırlanan bölgeye yönelik birtakım fiziki, ekonomik ve sosyal planlamalar yaparak bölgenin gelişmesi için uygulanan araçların bir bütün halinde ve tutarlılıkla ele alınmasını sağlamaktadır.

Bu bağlamda Türkiye’de bölgesel gelişmenin sağlanması çalışmaları planlı dönem öncesinde ve planlı dönemde uygulanan politikalar olarak ikiye ayrılmaktadır. Fakat Türkiye’de pek çok kişi tarafından kabul edilen görüşe göre bölgesel planlama 1960 sonrası dönemde başlamıştır. Bununla beraber, daha önceki dönemde de, örtülü de olsa, bazı bölgesel politikaların olduğuna işaret edilmektedir. 1934-1935 yıllarında Celal Bayar tarafından hazırlanmış bir bölgesel raporun olduğu, 1932 Birinci Sanayi Planı’nın bölgesel kaygılar içerdiği de bilinmektedir. Nitekim bir çok kamu kuruluşunun mekan seçiminde de belirli bölgesel kaygıların olduğunu söylemek mümkündür. Ancak açık olarak bölgesel politikalar metinlere 1960 sonrası planlı dönemde girmiştir (TÜSİAD, 2008, s.94). Ayrıca yine bu dönemde bölgelerarası dengesizliklerin farkında olunmakla beraber önceliğin hızlı bir şekilde sanayileşmeye verilmiş olması nedeniyle yatırımlar genellikle batıda ve kaynakların bol, ulaşım imkânlarının iyi olduğu yörelere yönlendirilmiştir. Zaten Ulusal Kurtuluş Savaşı nedeniyle tükenmiş durumda olan ülkede sanayileşme çabaları başlangıçta kaçınılmaz olarak devlet yatırımlarıyla gerçekleştirilmiştir. Ancak daha sonra, yatırımları daha çok İstanbul ve Marmara Bölgesi’nde yoğunlaşan, yeni ortaya çıkmaya başlamış olan özel sektör de bu sanayileşme hamlesine katılmıştır. Bu dönemde bölgesel politikanın ana stratejisi; yeni bir siyasal ve idari sistem altında ulusal bir ekonomi ve toplumun yaratılması, nüfusun ülkenin çeşitli yerlerine dağıtılması, sanayi tesislerinin İstanbul ve Marmara Bölgesi dışında, Orta Anadolu ve İç Ege’de kurulması, ülkenin çeşitli yerlerini birbirine bağlayan bir demiryolları sisteminin geliştirilmesiydi. Bu süreçte, devlet stratejik güvenlik kaygılarını da

göz önünde tutarak “sanayi tohumlaması” uygulamasına girişmiş, Anadolu’nun uzak kısımlarında sanayiler kurmuştur. Bu işletmelerin bazıları o dönemde ekonomik açıdan çok anlamlı olmasa da, bu bölgelerde daha sonra ortaya çıkacak gelişme merkezleri için (örneğin Kayseri, Eskişehir, Zonguldak, Karabük) ilk ivmeyi sağlamıştır (Göymen, 2005, s.36).

1960 öncesinde yapılan bölgesel kalkınma politikalarının çok sınırlı çabaları içermesi aslında Türkiye’nin mevcut dönemdeki sosyo-politik durumundan kaynaklanmaktadır. 1960 sonrası planlı dönemde ise bölgesel gelişmişlik farklılıkları ülkenin en önemli sorunlarından biri olarak görülmüştür. 1960 sonrası dönemde kapsamlı planlama yaklaşımı benimsenmiş, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmeye hız kazandırılmasına çalışılmıştır. Bu tarih itibariyle bölgelerarası kalkınma ilkesi, planlı kalkınmanın toplumsal hedefleri arasında sayılmıştır (DPT, 2003b, s.126). Bu bağlamda 1960’lardan bu yana Türkiye ekonomik ve toplumsal gelişmesini; bölgesel eşitsizlikleri azaltmak, toplumsal ve ekonomik dengeyi sağlamak amacını güden Beş Yıllık Kalkınma Planları (BYKP) üzerinden yürütmüştür. Şuanda dokuzuncusu (2007-2013) uygulanan kalkınma planının ilki 1963 yılında yapılmıştır. Planlı ekonomiye geçişle birlikte, ülkenin çeşitli bölgelerindeki kapasiteleri canlandırmak amacıyla, ulusal ekonomik kalkınmaya katkıda bulunacağı düşünülen farklı bölgesel planlar hazırlanmıştır. Bu planların uygulanması ve izlenmesi görevi de Devlet Planlama Teşkilatı’na verilmiştir. DPT BYKP’leri hazırlarken; bütün kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler, özel sektör kuruluşları ve ilgili temsilcilerinden görüş almakta ve söz konusu kurum ve kuruluş temsilcilerinden oluşan Özel İhtisas Komisyonları’nın rapor, görüş ve önerileri doğrultusunda BYKP’leri hazırlamaktadır (Göymen, 2005, s.37). Bununla beraber planlı dönemde, planlama anlayışı değişmiş ve imar planlamasının dar kapsamından çıkılarak, fiziksel, sosyal ve ekonomik boyutların bir arada değerlendirildiği bütüncül bir planlama yaklaşımı uygulanmıştır. Bu yaklaşımla planlı dönemde bölgesel gelişmeye ve bölgelerarası gelişmişlik farklarının giderilmesine özel bir önem verilmiştir. Kalkınma planlarının sektörel öncelikleri ile mekansal boyutların bütünleştirilmesine yönelik olarak, bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltmak ve sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirmek amacıyla, çeşitli dönemlerde muhtelif bölgesel gelişme planları hazırlanmıştır. Hazırlanan tüm kalkınma planlarında bölgelerarası dengesizliklerin giderilmesi öncelikli hedeflerden olmuştur (DPT, 2003a, s.66). Ayrıca planlı dönemdeki gelişmelerden bir diğeri de

bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının somut verilerle belirlenmesi ve bölgesel gelişmeyi hızlandırmak amacı doğrultusunda kaynak tahsislerinin yapılmasıdır. Geri kalmış yörelere, bu yörelerden elde edilen bütçe gelirinin çok üzerinde harcama yapmak, planlı dönemin yatırım ve harcama politikalarının temel özelliklerinden biri olmuştur. Bu amaçla, tüm plan ve programlarda kamu yatırımlarının dağılımında, geri kalmış bölgelere öncelik verilmiştir. Kamu yatırım politikaları yanında, özel sektörü bu yörelere çekebilmek için yapılan devlet yardımları ve uygulanan personel politikaları da, bölgelerarası dengesizliği gidermede kullanılan başlıca kamu araçları olmuştur (DPT, 2004, s.11).

Bu dönem içerisinde bölgesel gelişmişlik farklılıklarının devam etmesiyle birlikte, bu farklılıkların azaltılması için bölgelerin veya illerin gereksinimlerini ön plana çıkarma olgusu yönetimlerin gündemine gelmiştir. Böylece başta Doğu ve Güney Doğu bölgelerindeki iller olmak üzere, ülkenin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi açısından geri kalmış bazı yöreler “Kalkınmada Öncelikli Yöreler” olarak adlandırılmıştır (İldırar, 2004, s.190). Kalkınmada Öncelikli Yöreler uygulaması, bölgelerarası gelişmişlik farklarını tespit etmek ve bu doğrultuda önlemler almak amacıyla DPT tarafından başlatılmış bir destekleme politikasıdır. Bu politika bölgelerarası dengesizliklerin giderilmesi, sermayenin tabana yayılması, istihdamı arttırmak, katma değeri yüksek ileri ve uygun teknolojilerin kullanılmasını sağlamak, yurtiçi yatırımcının uluslararası rekabet gücünü arttırmak ve yatırımların desteklenmesine yönelik amaçlarla ilk olarak 1913 tarihinde uygulanmaya başlamıştır. 1960 sonrası planlı dönemde, özel sektör için yol gösterici bir niteliğe sahip olan kalkınma planlarının başlatılması ile yatırımların teşviki kalkınma planları ve yıllık programlar çerçevesinde çıkarılan kararnameler ve tebliğler ile yürütülmüştür. Yatırımlarda Devlet Desteklerini düzenleyen teşvik politikalarının amaçlarından birisi, ekonomik ve sosyal açıdan geri kalmış yörelerin kalkınmasını teminen bu yörelere ilişkin özel teşvik politikalarının uygulanması olmuştur. Bu çerçevede, Kalkınmada Öncelikli Yöreler belirlenerek bu yörelere yönelik özendirici politikalar devreye sokulmuştur (DPT, 2003a, s.51). Bu uygulamalara ek olarak Organize Sanayi Bölgesi (OSB) uygulamaları ve son dönemde daha popüler hale gelen Kalkınma Ajansı uygulamaları, yerelleşme sürecinin önemli bir ayağı ve geri kalmış bölgelerde yatırım ortamının iyileştirilerek bölgesel dengesizliklerin giderilmesi sürecine hizmet eden araçlardan olmuştur.

Bu bağlamda OSB'ler; Türkiye'de yıllardır sanayi yatırımlarının yapılması ve işletmelerin verimliliklerinin artırılmasında ve kurulduğu bölgelerin kalkındırılmasında kritik bir görev üstlenmektedir. OSB'ler yıllardan beri nispeten daha geri kalmış bölgelerde iş yapmanın önündeki birçok engelin bulunduğu ülkemizde, bu engellerin görece olarak daha kolay aşılabildiği mikroklimalar işlevi görmektedir (Çağlar, 2006, s.307-312). OSB'ler özellikle ülkemizde yarattığı istihdam, sağladığı destekler ve dışsallık gibi özelliklerinden dolayı bölgesel dengesizlikleri giderici bir gelişme aracı olarak kullanılmaktadır. Ayrıca yerel sermaye birikiminin il dışına çıkmasını engellemede ve yerel sanayiye transferinde önemli bir planlama aracı olarak işlev görmektedir. Aynı zamanda OSB'ler yerel düzeyde KOBİ'lerin gelişmelerine elverişli bir ortam sağlayarak sanayinin yerelleşmesine ve böylece sanayinin bölgeler arasında daha dengeli dağılımına da önemli ölçüde katkı sağlamaktadır (DPT, 2008, s.25).

Kalkınma ajansları ise; özellikle yeni bölgesel gelişme paradigması çerçevesinde bölgesel gelişmenin sağlanması için tasarlanmış bir araç olarak değerlendirilmektedir. Kalkınma ajansları, bölgesel kalkınma uygulamalarına ilişkin kararların ve politikaların katılımcı bir yapı içerisinde bölgede yaşayanlar (özellikle kilit aktör ve paydaşlar) tarafından alındığı ve uygulandığı yerinden yönetim ve bölgesel strateji esasına dayalı kurumlardır. Ayrıca kalkınma ajansları, eskiden sadece devletin üstlendiği kalkınma misyonunun toplumun farklı kesimleri tarafından paylaşılmasını sağlamaktadır. Sektörel veya genel çaplı kalkınma problemlerini tanımlayan, bu problemlerin çözümüne yönelik stratejiler geliştiren ve pratik sonuçlara ulaşma amacıyla çözüm üretebilecek plan ve projeleri destekleyen koordinatör ve katalizör yapılarıdır (DPT, 2008, s.18). Bu bağlamda kuruldukları bölgelerdeki mevcut girişimcilik potansiyelini geliştirip canlandırmak, böylece bölgesel kalkınmaya katkı sağlamak amacıyla bölgede var olan içsel potansiyeli ortaya çıkararak geliştirmek, ülkemizde kurulan kalkınma ajanslarının temel görevi olmuştur.

Ayrıca bu dönemi müteakip bölgesel kalkınma çabaları daha organize hale getirilmiş ve geri kalmış bölgelerin kalkındırılması için belirlenen politikalar göreve gelen tüm hükümetlerin icraatlar listesinde yer almaya başlamıştır. Özellikle hem uygulandığı yöreyi kalkındırmaya yönelik hem de ülkenin bütününe kalkınmasına yönelik belli politika uygulamaları

gerçekleştirilmiştir. Bu uygulamalardan en önemlileri ise; “Doğu Anadolu Projesi-DAP”, “Doğu Karadeniz Projesi-DOKAP” ve “Güneydoğu Anadolu Projesi-GAP” gibi entegre projelerdir.

DAP, diğer bölgelere kıyasla nispeten daha az gelişmiş olan Doğu Anadolu Bölgesi’nin diğer gelişmiş bölgelerle olan sosyo-ekonomik gelişmişlik farkını azaltmak ve bölgedeki potansiyel kaynakların mevcut verimlilik düzeyini geliştirerek ülke ekonomisine katkısını yükseltmek amacıyla hayata geçirilmiştir. Ayrıca bölgenin ekonomik, sosyal, çevresel ve mekansal hedefler doğrultusunda, kendi potansiyelini harekete geçirecek bir ortam oluşturabilmesini teşvik etmek ve azgelişmişlik düzeyinden kurtulmasını sağlayarak bölge dışına verilen yoğun göçü durdurmak da projenin amaçları arasındadır (Gündüz, 2004, s.260). Bu amaçları gerçekleştirmek için; mevcut kapasitenin geliştirilmesi, tarımsal ve kırsal kalkınmanın gerçekleştirilmesi, KOBİ’lere desteğin sağlanması, turizm, sosyal ve çevresel önlemler olmak üzere 5 temel stratejiyi hedef almıştır (Reeves, 2006, s.36).

DOKAP, hedef yılı 2020 olmak üzere, kısa ve uzun dönemli bir entegre bölge gelişme ana planı hazırlanması ve bu plan doğrultusunda öncelikli sektörlerin ve mümkün olabilecek yatırım projelerinin tespit edilmesini temel amaç olarak belirtmiştir (Akkahve, 2004, s.9). Proje; bölgesel planlama kabiliyetlerinin geliştirilmesi, öncelikli sektörlerin ve yatırım alanlarının belirlenmesi ve bu şekilde Doğu Karadeniz bölgesinin kısa ve uzun dönemde gelişmesini sağlayacak bütünlüklü bir kalkınma planının hazırlanmasını öngörmektedir. Bölgesel ekonomik yapının güçlendirilerek, genel gelir düzeyinin yükseltilmesi ve bölge içi gelir dağılımının iyileştirilmesi, insani gelişim düzeyi ve yaşam kalitesinin artırılarak bölge dışına verilen göçün önlenmesi ve tüm bunların çevresel duyarlılıkları ve sürdürülebilirliği göz ardı etmeksizin gerçekleştirilmesi de projenin amaçları arasındadır.

GAP ise ekonomik kalkınma ile sosyal gelişimin ve istihdam artışının sağlanması, bölgede yaşayan vatandaşlarımızın refah, huzur ve mutluluklarının artırılması yoluyla sadece bölgeyi değil, tüm ülkeyi etkileyecek değişimleri de beraberinde getirecek çok yönlü bir bölgesel kalkınma projesidir. Bu amaçla öncelikle bölge kalkınmasının temel çerçevesini çizen GAP Master planı, özellikle su ve toprak kaynaklarını geliştirme amaçlı olarak tasarlanan GAP’ı

çok sektörlü ve entegre bir bölgesel kalkınma projesine dönüştürmüştür. Bu entegre proje ile baraj, hidroelektrik santralleri ve sulama yapılarının inşasına paralel olarak, tarımsal ve sınıai kalkınma, kırsal ve kentsel altyapıyı iyileştirme, ulaşım, eğitim ve sağlık alanlarındaki gelişmeler birbiriyle ilişkili projeler demeti olarak ele alınmıştır. Ayrıca Master planında temel amaç; bölgenin gelişmişlik düzeyini en kısa sürede ülkenin genel düzeyine yükseltmek olarak tanımlanmış, bu amaca ulaşmak üzere ekonomik ve sosyal hedefler belirlenmiş, temel strateji ve temel kalkınma senaryosu olarak da bölgenin “Tarıma Dayalı İhracat Üssü” haline getirilmesi benimsenmiştir (Yıldız, 2009, s.30). Bu bağlamda GAP çok sektörlü ve bütünlük bir projedir ve proje içinde tarım, sanayi, ulaştırma, konut, eğitim, sağlık ve turizm gibi birçok sektör yer almaktadır. Bu projenin temel stratejisini insani kalkınma felsefesi oluşturmaktadır. İnsani kalkınma yaklaşımında kalkınmada adalet, katılımcılık ruhu, çevre korumacılığı ve sürdürülebilir kalkınma, istihdam imkânlarının geliştirilmesi, mekânsal standartların düzenlenmesi ve tüm altyapının geliştirilmesi GAP projesinin temel perspektifi olarak yer almaktadır. Bu nedenle GAP iki yaklaşıma sahiptir. Birincisi, entegre planlama yaklaşımı, ikincisi ise sürdürülebilir kalkınma felsefesidir. Entegre yaklaşımı farklı kesimlerin (tarım, sanayi, eğitim, sağlık vb. gibi) bir arada ve eşgüdüm içinde ele alınmasını içermektedir. Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı ise gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama yetisini tehlikeye atmadan günümüz ihtiyaçlarını karşılayabilme olarak tanımlanmaktadır (Gündüz, 2004, s.257-259, Yıldız, 2009, s.269).

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bölgesel kalkınma politikaları ve bu kapsamda yürütülen projeler, bölgesel gelişmişlik farkının fazla olduğu ülkemiz açısından büyük önem taşımaktadır. Türkiye’de bölgesel dengesizliklerin azaltılması, bölgelerarası gelişmişlik farklarının dengeli bir yapıya kavuşturulması ve bölgesel/yerel kalkınmanın gerçekleştirilmesi amacıyla, dünyadaki çeşitli uygulamalarına kıyasla, çok uzun bir geçmişi ve etkinliği olmasa da bölgesel planlar hazırlanmakta ve uygulanmaktadır. Bu kapsamda hazırlanan ve uygulanan DAP, DOKAP ve GAP projeleri gibi entegre projeler, bölgesel kalkınmışlık farklılıklarının giderilmesi için uygulanan politikaların en önemli uygulamalarını oluşturmaktadır. Bu projelerin temel hedefi; bölge halkının gelir düzeyi ve hayat standardını yükseltmek, bu bölgelerin diğer gelişmiş bölgelerle aralarında var olan gelişmişlik farkını azaltıp ortadan kaldırmak,

kırsal kesimin verimliliğini ve istihdam olanaklarını artırarak gelişmiş kentlere doğru verilen göç olgusunu durdurmaktadır. Bununla beraber gerek merkezi yönetimin gerekse de yerel yönetimlerin bölgesel kalkınmada sadece belirli politikaları uygulayarak sonuca ulaşmaktan çok, bu politikalar paralelinde uygulanacak diğer başka uygulama araçlarını da belirleyip bölgesel planlama ve bölgesel kalkınmanın emrine sunması, bölgesel kalkınmışlık farklarının giderilmesi ve daha hızlı bir kalkınma için olmazsa olmaz şartlardandır. Fakat iç siyasette yaşanan kararsızlıklar ve boşluklar, politik çıkarılardan dolayı önceliklerin sürekli olarak değişmesine ve yürütülen bölgesel kalkınma politikalarının etkinliğinin azalmasına veya bu politikaların başarısız olmasına neden olmaktadır. Bu başarısızlığın en önemli sebepleri arasında yerel otoriteler ile merkezi otorite arasındaki bölgesel bir idari yapının yokluğu, finansal ve yönetsel problemler ve koordinasyon yeteneği zayıf bir kamu yönetimi yapısının varlığıdır. Ayrıca kırsal kalkınma uygulamaları esnasında ve sonrasında proje izleme ve değerlendirme çalışmaları yeterince yapılmamaktadır. Çalışmalar projelerin uygulama sürecinin tamamlanmasıyla bitmekte, projelerin sürdürülebilirlik ve çıktılarının izlenebilirlik ilkesi anlamında devamı sağlanmamaktadır. Bu projelerden saptanan bulgular ve ortaya çıkan deneyimler yeni çalışmalara aktarılmamakta, bu da yeni projelerin geliştirilmesini engellemekte, bu projelerden ortaya çıkan eksiklikler ve hatalar devam ettirmektedir. Böylece sürdürülen bir kalkınma projesinin kesin sonuçları alınmadan, başka bir uygulamaya geçilmekte ve kaynak israfı yapılmaktadır. Bu önemli entegre projelerden başka yine özellikle kalkınma planları ile getirilen Kalkınmada Öncelikli Yöre politikaları ve tedbirleri, geri kalmış bölgelerin kalkınmasında ve bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılmasında olumlu gelişmeler sağlamasına rağmen, bölgelerarası dengesizlikler hedeflenen ölçüde giderilememiştir. Böylece bölgelerarası ve kırsal kesim ile kent arasındaki gelişmişlik farklılıkları azaltılamamış ve bundan kaynaklanan kırsal alanlardan kente doğru olan göç engellenememiştir.

Bu bağlamda Türkiye’de bölge kavramının ve bölgesel politikaların gelişmesi, dönemsel değişiklikler içermektedir. Fakat tüm bu dönem sürecinde bölgesel politikalar politik ve siyasi gayelerle hazırlanmış, bölgelerin kalkındırılması ve etkinlik amacı geri plana itilmiştir. Zira elli yıla yakın bir geçmişi olan bölgesel planlama deneyimleri; bölgelerde var olan paydaşların istekleri doğrultusunda yani halktan (tabandan) başlayan bir politika değil

de, bürokratlardan (tavandan) başlayıp tabana sunulan bir politika özelliği gösterir. Böylece bu politikalar bölgelerin potansiyellerine has ve bölgelere özgü bir kalkınma stratejisi sunmaktan ziyade, genel anlamda ülkenin her tarafında uygulanmak istenen genel perspektifli politikalar olmuştur. Süreç içerisinde bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının giderilmesi amacıyla yönelik politikalar oluşturulup çeşitli kalkınma araçları kullanılmıştır. Fakat bu politikalar sonucunda amaçlanan bölgelerarası gelişmişlik farkının giderilmesi hedefi tutturulamamış veya öngörülen hedeflere tam olarak ulaşamamıştır. Bununla birlikte zaten var olan bölgesel farklar giderek derinleşmiştir.

Genel anlamda Türkiye’de bölgesel gelişme konusunda karşılaşılabilen temel sorunlar şöyledir;

- Kalkınma proje ve politika kararlarının genellikle merkezi karar organlarının onayıyla alınması ve uygulanması, hedef kitle isteklerinin ise dikkate alınmaması,
- Bölgesel gelişme ile ilgili yürütülen çalışmalarda etkin bir izleme ve değerlendirme sürecinin oluşturulmaması,
- Bölgelerarasında çok önemli düzeylerde ekonomik, sosyal ve altyapı donanımına bağlı gelişmişlik farklarının bulunması,
- Projede yer seçiminin ve önceliklerin daha çok siyasi kararlarla belirlenmesi ve projenin her aşamasında hantal bürokrasinin hedeflenen amaçları ve başarıyı olumsuz etkilemesi,
- Bölgesel gelişmeye yönelik olarak yerel düzeyde kurumsallaşmanın olmaması veya yetersiz kalması,
- Bölgesel politikaların çok düzeyli ve çok aktörlü (katılımcılığı esas alan bir şekilde) olarak başlatılmaması ve yürütülmemesi,
- Kaynakların rasyonel olarak kullanımına yönelik nitelikli bölgesel plan ve programların yetersizliği,
- Çeşitli beklenti ve gereksinimlerini projede göremeyen hedef kitle ile proje arasında koordinasyonsuzluk ve bütünleşme eksikliği,
- Bölgelerin içsel potansiyellerini harekete geçirecek sürükleyici sektörlerin belirlenmesine yönelik çalışmaların ve uygulamaların yetersizliği,
- Az gelişmiş bölgelerde kalkınma (gelişme) kutuplarının yaratılmaması olması,

- Finansman olanaklarının yetersizliği veya mevcut olanakların bilinmemesi,
- Yatırım kararlarının alınmasında yeterli veya gerekli fizibilite etütlerinin yapılmaması,
- Bölgedeki kalkınma sorunlarının nedenlerinin bölge dışı faktörlere de bağlanıyor olması.

Türkiye’deki bölgesel kalkınma politikaları ve uygulamalarında (planlar, projeler vb) toplumsal kalkınma yaklaşımı dışında yerel halkın katılımına pek yer verilmemiştir. Politikalar ve uygulamalar merkezden, yerel veya bölgesel katılım olmaksızın oluşturulmuş, planlanmış ve uygulanmış; kırsal alandaki tüm paydaşların kırsal kalkınma sürecine katılımını sağlayacak bir yöntem izlenmemiştir. Böylece bu uygulamalar göstermiştir ki; yerel halkın katılımını dışlayan ve merkezi karar organları tarafından belirlenen politika, plan ve uygulamalarda başarı sağlanamamıştır.

Tüm bu olumsuzluklardan dolayı özellikle 2000’li yıllardan itibaren Sekizinci ve Dokuzuncu Kalkınma Planlarında da vurgulandığı üzere Avrupa Birliği ile işbirliği doğrultusunda Bölgesel Kalkınma Programları uygulanmaya başlanmış ve birçok bölgede bölgesel kalkınma ajanslarının kurulmasına ağırlık verilmiştir. Böylece merkezden direkt şekilde uygulanan politikaların ve kaynak aktarımının yerine yerel dinamikler ve içsel potansiyellere dayalı politikalar ile oluşturulan kalkınma politikaları, bölgesel kalkınmanın daha organize ve daha rasyonel bir şekle dönüşmesini sağlamıştır. Bu politikalar doğrultusunda hazırlanan Bölgesel Kalkınma Ajansları Kanunu ile bölgelerin istekleri ve potansiyelleri doğrultusunda içsel kalkınmaya dayalı politikalarında yolu açılmıştır. Böylece bölge içi kalkınma dinamiklerinin belirlenmesi ve bu dinamiklerin hangilerinin bölgesel kalkınmada daha hızlı hareket kabiliyeti sağlayacağı ve daha aktif rol oynayacağı yerel karar vericilerin insiyatifine bırakılmıştır. Bölgesel kalkınma politikalarında yerel aktörlerin-birimlerin belirleyici rollerinin ön plana çıkmasıyla bu politikaların belirlenmesinde yerel-bölgesel otoritelerin rolünün giderek arttığı gözlemlenmektedir. Bu bağlamda kalkınma stratejileri belirlenirken merkezi planlama ile yerel gelişim ilkesi benimsenmelidir. Bölgelerinin kalkınmasını sağlamak için öncelikle, uzun vadeli bir bölgesel kalkınma planı stratejisi hazırlanmalıdır. Bu plan yerel dinamiklerin talep ve yaklaşımlarına saygılı olmalıdır. Yerelliğe ve katılıma dayanmayan

kalkınma planlarının başarı şansı yoktur. Başarının en önemli şartlarından biri olan yerelin sorunlarını ve önceliklerini doğru tespit etmek, yerelliği ve katılımı esas almayı gerektirmektedir. Bu, hem katılımcı demokrasi hem de ihtiyaçların yerelden belirlenmesi anlamında oldukça önemlidir.

Bu bağlamda, yukarıda belirtilen önemli entegre bölgesel kalkınma projeleri gerek uygulanıldığı bölgelerde bu projelerden kazanılan tecrübeler gerekse de yeni hazırlanacak olan projelere öncülük etmesi açısından önem arz etmektedir. Çünkü bu önemli projelerden elde edilecek deneyimler bölgesel kalkınma odaklı yürütülen çalışmaların tekrar aynı hatalara düşmeden yürütülmesinden ve bu projelerin etkinliklerinin çok daha yüksek olmalarına kadar çok önemli katkılar sağlayacaktır. Bu nedenle bölgesel kalkınmayı ve bölgesel eşitsizlikleri gidermeyi hedef alan kalkınma projeleri iktidara gelen hükümetlerin üzerinde farklı değerlendirmeler yapabildikleri bir hükümetler projesi değil de bir devlet projesi, bir ulusal çıkış projesi olarak ele alınmalı ve bu doğrultuda sürdürülmelidir. Fakat bu olgunun değişen ve gelişen şartlara da en uyumlu bir şekilde adapte edilmesi gerekmektedir. Çünkü artık yapılan projeler bölgeye has sonuçlar doğurmaktan ziyade tüm ulusu ilgilendiren ve tüm ulusun çıkarlarına hizmet edebilecek projelere dönüşmüştür. Bu nedenle de bu tür entegre projelerin eşgüdüm, planlama ve devamı sırasında gerekli her türlü revizyonlarının sağlanması ve günün değişen şartlarına uygunluk açısından değerlendirilip bu doğrultuda sürdürülen projeler olmaları gerekmektedir.

Sonuç olarak, bölgesel gelişme sorunlarının geleneksel anlamda uygulanan politikalarla çözüme kavuşturulamayacağı artık bilinmektedir. Bunun için uygulanacak olan kalkınma politikaları hem yöredeki içsel potansiyelleri hem de ülkedeki potansiyelleri iyi analiz edip tam bir yönetim sistemi ile hem ulusal hem de bölgesel-yerel düzeyde kalkınmayı gerçekleştirecek şekilde uygulanmalıdır. Çünkü yerel aktörler ve bunların paralelinde oluşacak kurumlar, kendi bölgelerinin ihtiyaçlarının daha çok farkında ve çözüm için daha içten çaba sarf edecek olan birimlerdir. Dolayısıyla bu birimler yerel halka doğrudan ulaşabilecek ve bölgesel kalkınmanın belirleyicilerini doğrudan planlayabilecek birimlerdir. Bu birimlerin öncülüğünde planlanan ve sağlanan bölgesel ölçekteki gelişme, başta istihdam ve gelir olmak üzere ekonomik ve sosyal göstergelerin iyileşmesini sağlayacaktır. Böylece bölgelerarası ve bölge içi gelişmişlik farklılıkları azaltılacak

ve bölgesel kalkınmadan elde edilen olumlu etkilerin ülkenin geneline yayılmasında katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- AKKAHVE**, Deniz (2004). *“Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı (DOKAP)”*, Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu, Cilt I, Mart, DPT.
- ARMSTRONG**, H. and **TAYLOR**, J. (2000). *Regional Economics and Policy*, Third Edition, Blackwell Publishing, UK.
- ARSLAN**, Kahraman (2005). *“Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Etkin Bir Araç: Bölgesel Planlama ve Bölgesel Kalkınma Ajansları”*, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:7.
- BAŞKAYA**, Fikret (2000). *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*, İmge Kitapevi.
- CİNGİ**, Selçuk (2006). *Kalkınmaya Baş Koyanlar ve Taş Koyanlar (Anılar ve Tanılar)*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- ÇAĞLAR**, Esen (2006). *“Türkiye’de Yerelleşme ve Rekabet Gücü: Kümelenmeye Dayalı Politikalar ve Organize Sanayi Bölgeleri”*, Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu. <http://www.tepav.org.tr/sempozyum/?i=bildiriler>. Erişim Tarihi: 12.09.2009
- ÇETİN**, Murat ve **KARA**, Mehmet (2008). *“Bir Kalkınma Aracı Olarak Organize Sanayi Bölgeleri: Isparta Süleyman Demirel Organize Sanayi Bölgesi Üzerine Bir Araştırma”*, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 31, Temmuz-Aralık 2008.
- DPT** (2000). *“Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı”*, Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara 2000, DPT.2502-ÖİK:523. <http://ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel/oik523.pdf>. Erişim Tarihi: 10.08.2009
- DPT** (2003a). *“Bölgesel Gelişme Stratejisi, Hedef ve Operasyonel Programlar (Taslak 2004-2006)”*, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Ankara, (<http://www.dpt.gov.tr>).
- DPT** (2003b). *“Ön Ulusal Kalkınma Planı (2004-2006)”*, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, 2003, Ankara, (<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/o-ukp.pdf>). Erişim Tarihi: 10.08.2009
- DPT** (2004). *“İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması(2004)”*. <http://ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel/gostergel/2004/ilce.pdf>. Erişim Tarihi: 10.08.2009
- DPT** (2008). *“Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)”*, Bölgesel Gelişmede Temel Araçlar ve Koordinasyon Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2008, Ankara, (<http://ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel/oik702.pdf>). Erişim Tarihi: 10.08.2009
- GÖYMEN**, Korel (2005). *“Türkiye’de Bölgesel Politikaların Evrimi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları”*, Yerel Kalkınma İçin Ortaklıklar, İstanbul Politikalar Merkezi, Sabancı Üniversitesi.
- GÜNDÜZ**, A.Yılmaz (2004). *“Kentsel Ekonomi ve Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Projeleri”*, Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu, Cilt I, Mart, DPT.
- HILL**, Hal (1998). *“The Challenge of Regional Development in Indonesia”*, Australian Journal of International Affairs, Vol. 52, No.1.
- HIRSCHMAN**, A. O. (1958). *The Strategy of Economic Development*, Yale University Press, USA.

- ILDIRAR**, Mustafa (2004). Bölgesel Kalkınma ve Gelişme Stratejileri, Nobel Yayın Dağıtım, Ekim, Ankara.
- KARA**, Murat (2008). *“Bölgesel Rekabet Edilebilirlik Kavramı ve Bölgesel Kalkınma Politikalarına Yansımaları”*, DPT Uzmanlık Tezi, DPT Yayın No: 2774, Ankara.
- KAYA**, Ayşe (2009). *“Türkiye’de Bölgesel Net Mali Yansıma”*, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayın No: 2009/395
- MYRDAL**, G. (1971). *Economic Theory and Underdeveloped Regions*, Harper & Row Publishing, New York.
- ÖZER**, Yunus Emre (2007-2008). *“Küresel Rekabet-Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye”*, Review of Social, Economic & Business Studies, Vol.9/10, 389-408, Fall 2007-2008.
- PERROUX**, F. (1950). *“Economic Space: Theory and Applications”*, Quarterly Journal of Economics, Vol: 64, 89-104.
- REEVES**, Teresa (2006). *“Regional Development in The Eu And Turkey”*, Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu, s.29-38. <http://www.tepav.org.tr/sempozyum/?i=bildiriler>. Erişim Tarihi: 12.09.2009
- ROSTOW**, W. W. (1960). *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto*, Cambridge University Press, New York.
- SARICA**, İsmail (2001). *“Türkiye’de Bölgesel Gelişme Politikaları ve Projeleri”*, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi (1) 2001, 154-204.
- SIGGEL**, E. (2005). *Development Economics: A Policy Analysis Approach*, Ashgate Publishing Company, USA.
- STIMSON**, R. J., **STOUGH**, R. and **ROBERTS**, B. H. (2006). *Regional Economic Development: Analysis and Planning Strategy*, Second Edition, Springer, Germany.
- TEKELİ**, İlhan (2008). Türkiye’de Bölgesel Eşitsizlik ve Bölge Planlama Yazıları, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- TÜSİAD** (2008). *“Türkiye’de Bölgesel Farklar ve Politikalar”*, Eylül 2008, (Yayın No. TÜSİAD-T/2008-09/471).
- YAVİLIOĞLU**, Cengiz (2002). *“Kalkınmanın Anlambilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri”*, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, 2002.
- YILDIZ**, Dursun (2009). *GAP: Bölgede Ekonomik, Stratejik ve Siyasal Gelişmeler*, Truva Yayınları, İstanbul.
- YÜCEL**, Fatih ve **ATA**, Ahmet Yılmaz (2006). *“Bölgesel Kalkınma Stratejileri Açısından Fuarçılık: Birinci ve İkinci Çukurova Sanayi Fuarlarının Değerlendirilmesi”* Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Erişim Tarihi: 23.08.2009. <http://sosyalbilimler.cu.edu.tr/dergi/dosyalar/2006.15.1.299.pdf>

f